

Р. Б. Шишка
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського права і процесу
Міжрегіональної фінансово-юридичної академії
(м. Ірпінь)

О. Р. Шишка
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
інтелектуальної власності, цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.51

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ДЕЛІКТНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Йдеться про цивільно-правову відповідальність як складне правове явище у результаті взаємодії матеріально-правового та процесуального права; переростання акцесорного зобов'язання, яке виникає внаслідок порушення договірної зобов'язання у цивільно-правову відповідальність. Визначено етапи його переростання.

Ключові слова: зобов'язання, акцесорне зобов'язання, деліквент, потерпілий, цивільно-правова відповідальність.

Останнім часом з'явилося чимало цікавих напрацювань у теорії деліктних зобов'язань, зокрема стосовно загального та спеціального деліктів. Визначально правова відповідальність є крайнім засобом впливу на особу, яка порушила юридичний обов'язок, що застосовується лише за наявності встановлених законом підстав, уповноваженим державним органом (судом) та передбачає примусове застосування до порушника передбачених санкцією норм та визначених судом права санкцій.

Закріплення у ч. 1 ст. 1 ЦК України висхідних положень про юридичну рівність, вільне волевиявлення та майнову самостійність учасників цивільних правовідносин уже сам по собі є неоднозначним. Останнє передбачає їх деліктоздатність як самостійну відповідальність за порушення приписів норм цивільного права взагалі та виконання цивільних обов'язків зокрема (ст. 14 ЦК України). У її ч. 3 встановлено, що виконання юридичних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, що встановлені договором або актом цивільного законодавства.

Отже, визначальним є обов'язок, добровільне його виконання, стимулювання до цього та спонукання на загальному та спеціальному рівнях. Принаймні більшість спеціальних інститутів цивільного законодавства передбачає примус до виконання юридичних обов'язків і деталізує його види, форми та засоби. Безумовно, перевага надається добровільності виконання цивільного обов'язку у межах, що встановлені договором або актом цивільного законодавства. Тим самим забезпечуються суб'єктивні права протистоящих носіїв суб'єктивного права, які можуть їх здійснювати самостійно, вимагати виконання юридичних обов'язків тих, від кого це залежить, звертатись до державних органів, застосовуючи примус до зобов'язаних осіб, у тому числі судового. Останнє забезпечується через конструкції спеціальних деліктів, які враховують прояви елементів конкретних цивільно-правових відносин: особливості правового становища деліквента, інколи особливе становище потерпілого та обставини порушення суб'єктивного цивільного права. Найбільш вразливим є

відмежування правової оцінки добровільного виконання юридичного обов'язку, що виник внаслідок порушення чужого суб'єктивного права та примусу до виконання. При збіганні правових наслідків тут є ряд відмінностей, які ігноруються не тільки у літературі, але і на практиці.

Тож мета цієї публікації — ще раз звернути увагу науковців та практиків на відмінності між деліктним зобов'язанням, яке виникає при порушенні чужого суб'єктивного права, та цивільно-правовою, чи у широкому сенсі відповідальністю у цивільному праві. Відповідно об'єктом є цивільні правовідносини, які виникають внаслідок порушення цивільного суб'єктивного права, зокрема при виконанні юридичного обов'язку добровільно чи примусово. Предметом є положення актів цивільного законодавства, практика його застосування, наукова доктрина щодо деліктів взагалі, юридичної та цивільно-правової відповідальності зокрема.

Серед теоретичних напрацювань проблеми деліктних зобов'язань звертають на себе увагу у роботах доктринального спрямування, зокрема І. С. Канзафарової [1; 2; 3], Т. С. Ківалової [4; 5], Г. К. Матвеева [6; 7]. З'явилась робота Н. С. Кузнецової, котра не тільки узагальнила відомі підходи до цієї вільно-правової відповідальності, але й уточнила момент виникнення охоронного зобов'язання і настання цивільно-правової відповідальності та механізму цивільно-правової відповідальності, який органічно поєднує елементи матеріально-правового та процесуально-правового характеру і проходить у своєму розвитку три рівні існування (законодавчий, правозастосовний і функціональний [8, с. 30–48]. Досить цікаві напрацювання у тому аспекті опубліковані в часописі кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Про українське право” (Число V).

Розробляються загальні проблеми генерального делікту, суті цивільно-правової відповідальності (В. Д. Приймак [9; 10; 11]), різного роду ризиків [12; 13], так і спеціальних деліктів, розробки теоретичних конструкцій щодо покращення охорони права на відшкодування завданого збитку (О. Л. Жуковська [14]) чи моральної шкоди (В. П. Паліюк [15]) матеріально-правових та процесуально-правових аспектів і пропозицій щодо удосконалення деліктно-правового регулювання відносин з відшкодування шкоди за участю працівників міліції (М. М. Фролов [16], О. В. Синегубов [17], В. П. Присяжнюк [18]).

Теоретичні прояви проблематики посилено розробляються представниками Одеської (О. О. Боярський [19], О. А. Волков [20], О. В. Церковна [21], Д. Ф. Плачков [22], С. Я. Ременяк [23], Г. Л. Пендяга [24]) та інших шкіл української цивілістики (О. О. Отрадна, В. В. Боднарчук, І. В. Бурлака, О. М. Колесніков, А. М. Красовська, Т. Є. Крисань, К. М. Левандовскі, Я. С. Синявська, В. І. Ольшанченко, С. В. Ясечко та інші).

Можна погодитися із І. О. Безклубим, що на “... доктринальному рівні ставлення до інституту відповідальності здебільшого набуває догматичного характеру та, як правило, не передбачає альтернативних підходів до його розуміння. На догматичний характер цього інституту вказує те, що більшість вчених розглядають юридичну відповідальність через дихотомію її позитивної та негативної складових” [25, с. 18]. Для цивільно-правової відповідальності питання актуалізується потребою розмежування виконання деліктного зобов'язання та власне цивільно-правової відповідальності, що, на жаль, так і не проведено у гл. 82 ЦК України.

У ЦК України в регулюванні зобов'язальних правовідносин та наслідків їх порушення зроблено певний прорив і суттєво покращено механізм їх регулювання. Водночас, на наш погляд, залишено доволі застарілі і нераціональні, з огляду на нинішній стан наукового пізнання зобов'язального права, положення.

Зокрема це стосується наслідків правопорушення:

а) акцесорних та інших, що передбачені у ст. 611 ЦК України та інших нормах цивільного права;

б) настання та підстав для цивільно-правової відповідальності;
в) переростання акцесорних зобов'язань у цивільно-правову відповідальність.
Досить неоднозначним є понятійний апарат юридичної відповідальності, яка у науці визначена як:

- прояв зв'язку і взаємної залежності особистості і суспільства [26, с. 45];
  - державний примус до виконання вимог права, реакція на правопорушення [27, с. 6–11];
  - реалізація (втілення) санкції правової норми [28, с. 136];
  - міра державного примусу, що заснований на юридичному та суспільному засудженні поведінки правопорушника, та полягає у встановленні для нього негативних наслідків як обмежень особистого та майнового характеру [29, с. 314–315];
  - ширша за обсягом від застосування санкції категорія, яка охоплює кваліфікацію правопорушення, встановлення об'єктивної істини у справі, права звинуваченої особи і ряд інших [30, с. 102–103];
  - обов'язок особи витримати заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення [31, с. 371];
  - реалізація правової норми на підставі зобов'язання, яке виконується у примусовому порядку [32, с. 4];
  - регульований правом обов'язок надати відповідь за свої дії [33, с. 11];
- застосування до правопорушника передбачених санкцією норми права заходів державного примусу, що виражаються у формі обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру [34, с. 435];
- правовідношення, яке виникає внаслідок порушення цивільних прав, зміст якого виражається в обов'язку винного порушника зазнати невігідних для нього наслідків і праві потерпілого на поновлення порушеного права та компенсацію завданої шкоди, забезпечених можливістю застосування державного примусу [35, с. 203].

Сутність цивільно-правової відповідальності проявляється як: санкція, покарання, здатність перетерпіти, реакції на правопорушення [36, с. 130], гарантія забезпечення охоронного інституту права, що виконує охоронну функцію і складається з двох взаємопов'язаних і взаємозабезпечувальних елементів: 1) компенсаційного впливу; 2) штрафного (репресивного) впливу [1, с. 5].

При тому одні визначають відповідальність як застосування (реалізацію) санкції, інші — як виконання обов'язку на підставі державного чи прирівняного до нього примусу чи як правовідносини між правопорушником та державою в особі її компетентного органу. Більш практичною є позиція щодо застосування санкцій. Вона принаймні вказує на того, хто вправі це вчинити і у якій правовій формі. Тож цивільна відповідальність проявляється у примусовому позбавленні порушника певних належних йому цінностей. Поняття та зміст юридичної відповідальності та її різновидів досі дискутується як на загальному, так і на галузевих рівнях. На загальному рівні юридична відповідальність розглядається як різновид соціальної відповідальності (явище, що існує при нормальному функціонуванні правовідношення і не зв'язане з порушенням чийось прав чи обов'язку діяти правомірно та відповідально).

Інший — ретроспективний підхід — є традиційним і виходить з того, що юридична відповідальність — наслідок скоєного правопорушення, що проявляється у покаранні за допущене у минулому правопорушення відповідальності як правового явища — з'ясування суті юридичної відповідальності з позиції правопорушника. Проте мало хто переймався юридичною відповідальністю з погляду потерпілого. Хоча, зважаючи на ст. 3 Конституції України, для того є досить вагомими підстави.

Цивільно-правова відповідальність є застосуванням до деліквента передбачених нормою права (закону чи договору) заходів державного примусу і метою відновлення чи виправлення правового (майнового становища) потерпілого чи встановлення

правової превенції проти можливості порушення прав у подальшому. У приватній сфері притягнення до відповідальності здійснюється у судовому порядку. Потерпіла особа сама звертається з вимогою про притягнення до такої відповідальності.

Юридичною відповідальністю є застосовувані юрисдикційними органами примусові заходи впливу на правопорушника [37, с. 83]. Це дозволяє тлумачити юридичну відповідальність широко і включати в неї всі примусові засоби впливу на боржника та спонукання його до належного виконання юридичного обов'язку. Добровільне виконання акцесорного обов'язку, що виник внаслідок порушення зобов'язання (добровільне відшкодування заподіяного збитку, сплата штрафу), не є юридичною відповідальністю. Сутність цивільно-правової відповідальності проявляється у двох елементах: визначеній судом санкції та державному примусі до її здатності перетерпіти. Виділялось три її елементи: державний примус, суспільне засудження протиправної поведінки правопорушника та обов'язок понесення негативних наслідків порушення [29, с. 315–317]. Тут упущено позов потерпілого чи управненої особи до суду про притягнення до такої відповідальності.

І. С. Канзафарова вважає, що її елементами є норми цивільного права, в яких відповідальність знаходить своє вираження: принципи цивільно-правової відповідальності, індивідуально-правові акти автономного характеру, які є персоніфікованими регламентаторами суспільних відносин (договори, статuti юридичних осіб тощо); порушення цивільних прав як підставу виникнення цивільних охоронних правовідносин; цивільні охоронні правовідносини [1, с. 4]; і, на нашу думку, — звернення за притягненням до цивільної відповідальності. Це не враховує диспозитивних засад цивільного права загалом і зобов'язального права зокрема.

Для цивільно-правової відповідальності належать такі риси:

1) настає лише за наявності складу притягнення до такої відповідальності: учинення порушення зобов'язання (невиконання чи неналежне його виконання); негативні наслідки такого порушення: збитки, фізична шкода, моральна шкода; причинний зв'язок між порушенням та його наслідками: вина; судові рішення про притягнення до цивільно-правової відповідальності;

2) настає для деліквента перед потерпілим з метою відновлення чи компенсації порушеного його права;

3) майновий характер у вигляді відшкодування завданих збитків чи шкоди, сплати неустойки, компенсації, іншого вилучення належного порушнику майна;

4) її межі зумовлені її компенсаторною функцією та необхідністю еквівалентного відшкодування потерпілому завданих збитків чи шкоди;

5) за однотипне порушення до порушників застосовуються рівні за обсягом міри відповідальності (рівна відповідальність різних учасників цивільного обороту) незалежно від правового становища та вини;

6) до цивільно-правової відповідальності деліквент притягується на підставі рішення суду.

На підставі наведеного цивільно-правова відповідальність — передбачений законом чи договором та забезпечений на підставі рішення суду силою державного примусу обов'язок порушника зобов'язання перетерпіти негативні наслідки за допущене порушення з метою відновлення чи компенсації порушеного права у вигляді додаткового покладення на правопорушника майнових обов'язків чи полишення його суб'єктивного права. Відповідальність у цивільному праві — застосування до порушника встановленого актами цивільного законодавства чи взятого на себе за правочином обов'язку негативного наслідку, що полягає переважно у позбавленні майна чи іншого блага. Таке розуміння можливе у спектрі негативного тлумачення такої відповідальності.

Водночас конструкція позитивної правової відповідальності є вагомою перепоною для його сприйняття. Тут два виходи:

1) відмовитися від позитивної відповідальності у цивільному праві, що практично підтримується більшістю цивілістів;

2) екстраполувати загальні положення про позитивну правову відповідальність як винагороду у цивільне законодавство.

Принаймні у науці цивільного права уже активно йдеться про стимули у цивільному праві як особливі заходи заохочення для добросовісних учасників цивільних правовідносин. Такі заохочення широко використовуються, зокрема, за програмами чи заходами забезпечення лояльності споживачів (бонуси, призи, знижки тощо). Поки що ми підтримуємо перший підхід як більш конструктивний та виважений.

Достатньо проблем із визначенням підстав для притягнення до цивільно-правової відповідальності. При розв'язанні наукового завдання щодо уточнення підстав цивільно-правової відповідальності ми зважали, що І. С. Канзафарова обґрунтувала необхідність розмежування понять “цивільно-правова відповідальність” та “відповідальність за цивільним законодавством”, як таку, що охоплює два види відповідальності:

- 1) відповідальність перед державою, що має публічно-правовий характер;
- 2) відповідальність одного контрагента перед іншим, правопорушника перед потерпілим; має цивільно-правовий характер [1, с. 4].

Відмінність між вказаними видами полягає в особливостях санкцій та їх спрямуванні, в меті і порядку застосування. Їх поєднує те, що першоосновою їх виникнення є порушення зобов'язання — його невиконання чи неналежне виконання (ст. 610 ЦК України). Це — прояв порушення юридичних обов'язків у сфері зобов'язального права та причина для реалізації компенсаторної функції цивільного права. Така функція може бути забезпечена через:

- 1) добровільне виконання порушником зобов'язання його обов'язку, що не може вважатися цивільно-правовою відповідальністю взагалі;
- 2) заявлену вимогу (претензію) потерпілого до порушника;
- 3) подання позову до порушника у суд.

Між ними вбачається суттєва різниця у формах та засобах досягнення однієї і тієї ж самої мети.

Делікт має специфічний склад (*corpus delicti civile*), який наразі є спільним для цивільних правопорушень: як порушень зобов'язань, так і для цивільно-правової відповідальності як обов'язку правопорушника перетерпіти негативні наслідки майнового чи особистого характеру, які передбачені законом чи/та договором. Це спричиняє ряд незручностей у теоретичному розумінні цих категорій та ще більше на практиці. Зустрічаються публікації, в яких взагалі ці категорії змішуються і добровільне виконання акцесорного зобов'язання, яке виникло з правопорушення, тлумачиться як цивільно-правова відповідальність. З тим категорично погодитися не можна, оскільки юридична відповідальність за своєю сутністю полягає в застосуванні до правопорушників передбачених законом санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою і є правовідносинами між державою в особі її органів і правопорушником, стосовно якого і застосовані правові санкції [38, с. 105].

Невизначеності слугує неповнота позитивного регулювання наслідків правопорушень у гл. 51, особливо у гл. 82 ЦК України. У трьох перших відправних статтях гл. 51 ЦК, в тому числі й ст. 611, не йдеться про такий наслідок, як притягнення до відповідальності. Складається враження, що всі передбачені у ст. 611 ЦК України наслідки самі по собі, а цивільно-правова відповідальність регулюється окремо. Проте це не так: вони є акцесорними зобов'язаннями і тільки невиконання такого зобов'язання переростає у цивільно-правову санкцію. При тому деякі з них не є такими за своєю сутністю, зокрема зміна умов договору, припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання (якщо це встановлено договором або законом) або розірвання договору. Вони стосуються лише договору і врегульовані на рівні наслідків порушення договірних зобов'язань. Отже, не можуть бути загальними для всіх зобов'язань.

Законодавець у цій главі є непослідовним і то регулює зобов'язання (ст. 615, 616 ЦК України), то встановлює підстави звільнення від відповідальності (ст. 617 ЦК України), відповідальність боржника за порушення зобов'язання іншими особами (ст. 618 ЦК України), де йдеться насправді про зобов'язання боржника, які виникають при порушенні зобов'язання іншими особами. Тут ми принаймні повинні зважати на вину, як підставу відповідальності (ст. 614 ЦК України). Боржник відповідає лише за наявності його вини, якщо законом не встановлене інше.

Те ж можна сказати і щодо субсидіарної відповідальності (ст. 619 ЦК України), де спочатку йдеться про правила субсидіарних зобов'язань, а вже при їх невиконанні чи неналежному виконанні та заявленні позову — про субсидіарну відповідальність. Вбачаємо, що зазначені та інші неточності склалися внаслідок механічного розуміння терміна “ответственность”, який у російській мові є більш функціональним, та того, що не визначилися хто у відмінностях між акцесорним зобов'язанням, порушенням зобов'язання та відповідальністю. Частково це проглядається й у ЦК України, зокрема у його ст. 96. Тут йдеться і про відповідальне ставлення юридичної особи до своїх зобов'язань і про цивільно-правову відповідальність як таку.

Першим кроком у подоланні цих недоречностей повинна стати переструктуризація гл. 51 ЦК України спочатку згідно з наслідками правопорушення, які передбачені у ст. 611 ЦК України, із послідовним їх розкриттям як акцесорних зобов'язань та інших наслідків зі зміни чи припинення зобов'язання на основі диспозитивності, чи зробити відсилні до гл. 50 та особливо гл. 53 ЦК України, а потім надати легальне визначення цивільно-правової відповідальності, як на наш погляд, на основі концепції перетерпіння, врегулювати особливості її прояву на основі імперативності.

Структурно гл. 51 ЦК України слід поділити на два параграфи: наслідків порушення зобов'язання як акцесорних зобов'язань при презумпції їх добровільного виконання та власне цивільно-правову відповідальність, яка є наслідком невиконання акцесорного зобов'язання, та звернення потерпілого за захистом порушених прав у суд. Така конструкція відображатиме механізм правового регулювання при порушенні зобов'язань та надійно слугуватиме захисту порушених прав потерпілих. Ми також розмежуємо акцесорне зобов'язання як таке, що є додатковим до основного внаслідок правопорушення та цивільно-правової відповідальності.

Не менше проблем і на рівні окремих видів зобов'язань, особливо деліктних. Насамперед, варто звернути увагу на те, що гл. 82 ЦК України називається “Відшкодування шкоди”¹, хоча більш правильного була б назва “Відшкодування збитків і шкоди”, а в її основній ст. 1166 ЦК України вже йдеться саме про “відповідальність” за заподіяння шкоди. Тут ті ж самі проблеми, які запрограмовані у гл. 51 ЦК України, проте вони більше впливають на стан врегулювання цих правовідносин. У гл. 82 ЦК України від назви глави до її основної статті відбулася якісна зміна сутності правовідношення і вона змінила свою властивість із деліктного зобов'язання відразу до відповідальності, що принаймні потребує додаткового обґрунтування чи нового теоретичного підґрунтя.

У ст. 1166 ЦК України, з огляду на визначене Н. С. Кузнєцовою методологічне підґрунтя, наперед презюмується наявність рішення суду про притягнення до цивільно-правової відповідальності, а не просто про “обов'язок відшкодування шкоди”. Вона не тільки узагальнила відомі підходи до цивільно-правової відповідальності, але й уточнила момент виникнення охоронного зобов'язання та настання цивільно-правової відповідальності та її механізму, який органічно поєднує елементи матеріально-правового та процесуально-правового характеру і проходить у своєму розвитку три рівні існування (законодавчий, правозастосовний і функціональний [8, с. 30–48]).

Зважаючи на те, що назви статей ЦК України повинні враховуватися при їхньому тлумаченні, можна зробити висновок, що розробники проекту ЦК і законодавці розцінювали ці відносини так само, як і при прийнятті ЦК Української

РСР 1963 р., де відшкодування шкоди були передбачені гл. 40 ЦК УРСР як відповідальність. Так само була повторена принципова помилка, яка полягає в тому, що у випадку, коли деліквент добровільно відшкодує збиток чи компенсує моральну шкоду, він вважатиметься підданим цивільно-правовій відповідальності. Іншими словами, він сам себе засудив (цивільно-правова, як всяка інша відповідальність, виходить від держави), привів її у виконання, що належить до виключної компетенції держави і, що найцікавіше, застосував сам до себе примус. Недоречність чи помилковість такої конструкції більш ніж очевидна, і це потребує виправлення.

Погоджуючись із Н. С. Кузнецовою, ми виходимо з того, що між акцесорними зобов'язаннями, які настають у разі порушення зобов'язання, та цивільно-правовою відповідальністю є спільне — матеріальна складова підстав їх настання як традиційний *corpus civile delicti* (протиправність, наявність збитку чи шкоди, причинний зв'язок і вина) та відмінність, яка полягає в моменті переростання деліктного акцесорного зобов'язання у цивільно-правову відповідальність. На ньому слід зупинитися більш детально у подальшому.

Найбільш проблемним у розумінні є момент переростання деліктного зобов'язання в цивільно-правову відповідальність. Досі він вирішувався шляхом ототожнення умов виникнення деліктного зобов'язання та підстав цивільно-правової відповідальності, що є відображенням матеріально-правового підходу, але не відповідає її сутності як державного примусу, та підстав для його застосування. У тому і полягає основна помилка, за якої співпадання цих підстав за змістом їх ознак і призводить до їх ототожнення.

Для застосування цивільно-правової відповідальності потрібне звернення до суду (позов) із вимогою застосувати до порушника примус у формі цивільно-правової відповідальності та винесення за ним рішення про притягнення до такого виду відповідальності. Інший варіант, коли таке рішення виносить третейський суд, але воно затверджується судом і може бути виконане у встановленому порядку. Тим воно набуває значення державного примусу і особа вважається засудженою. Особливих наслідків це не має, але при встановленні відомостей про особу та визначенні перспективи чи доцільності вступу з нею у правовідносини вони повинні враховуватися. Сучасні інформаційні технології і ресурси надають таку змогу.

На наш погляд, вирішення цієї складної проблеми може здійснитися за рахунок включення додаткового обов'язкового елемента для виникнення цивільно-правової відповідальності і переростання її у таку по суті. Для переростання деліктного зобов'язання у цивільно-правову відповідальність необхідна додаткова до нього обов'язкова умова, яка за юридичною природою є накопичувальним юридичним складом, який може бути названо судове рішення про притягнення до відповідальності. У цей накопичувальний юридичний склад входять такі юридичні факти:

1) відмова деліквента від добровільного виконання основного та/або деліктного зобов'язання чи зволікання з їх виконанням. При цьому цей елемент може бути відсутній, оскільки потерпілий має право безпосередньо без заявлення вимог (претензії, заяви) до деліквента чи відповідальних за нього осіб звернутися з позовом до суду. Водночас заявлення потерпілим чи його представниками таких вимог у формі претензії, особливо до деліквента юридичної особи, надає змогу задовольнити її за формальними вимогами — обґрунтовано списати зі свого рахунку та перерахувати на рахунок потерпілого заявлені обґрунтовані вимоги.

Так, при відшкодуванні збитків у такого деліквента повинна бути формальна підстава:

а) обґрунтований підтверджений товарознавчою експертизою чи іншими документами розмір відшкодування та письмове звернення, яке може бути задоволене у встановленому порядку. Це дозволяє сторонам уникнути судових витрат, тяганини та інших незручностей судового розгляду спору.

З огляду на зазначене, у ч. 1 ст. 96 ЦК України слід наголосити чи посилити формальні підстави притягнення юридичної особи до відповідальності за її зобов'язаннями, зокрема доповнити її словами “на підставі заявленої в установленому порядку претензії, заяви чи скарги”;

2) звернення потерпілого чи інших управлених на це осіб у суд з позовом про притягнення до цивільно-правової відповідальності. Ця стадія має принципово важливе значення і свідчить про намір позивача надати своїй вимозі публічно-правове значення і суто приватному конфлікту надати статус судового спору та застосувати можливості державного апарату загалом і примусу зокрема;

3) прийняття рішення про прийняття справи до провадження та / або застосування запобіжних заходів для забезпечення позову, зокрема заборона на відчуження майна, накладення арешту на рахунок відповідача. Власне, з цього починається державний примус щодо порушника, який може бути нами названий як превентивний примус. Його наслідки можуть спонукати до виконання акцесорного зобов'язання, але уже як наслідок дії двох взаємопов'язаних факторів: вимоги позивача у вигляді позову та рішення суду про часткове задоволення вимог про забезпечення позову;

4) винесення судом рішення про притягнення до цивільно-правової відповідальності із встановлення ним її розміру, форми та відповідальної особи/ осіб. Таким рішенням позивач ставить під державний захист і його вимога до відповідача посилюється за рахунок:

- обов'язку відповідача в разі вступу рішення в силу його виконати;
- суд видає копію судового рішення відповідачу;
- відповідач може заявити ще раз вимогу відповідачу чи відповідач може самостійно його виконати;
- передати його державній виконавчій службі;

5) вступ рішення про притягнення до цивільно-правової відповідальності в силу. Доки рішення опротестоване і знаходиться на розгляді в апеляційній чи касаційній інстанціях, воно не вступило у силу;

6) відмова засудженого відповідача від добровільного виконання призначених судом санкції. Зазвичай цим зловживають ТОВ, які наперед розраховують, що їх статутного фонду для погашення вимог кредиторів не достатньо; особи, які формально не мають зареєстрованого на себе майна чи коштів;

7) передача судового рішення на виконання органу Державної виконавчої служби України та відкриття позовного провадження;

8) примусове виконання рішення про притягнення до цивільно-правової відповідальності органом Державної виконавчої служби України.

На підставі наведеного цивільно-правова відповідальність — передбачений матеріально-правовим законом чи договором та процесуально встановлений силою на підставі рішення суду примус порушника перетерпіти негативні наслідки за допущене порушення з метою відновлення чи компенсації порушеного права у вигляді додаткового покладення на правопорушника майнових обов'язків чи полишення його суб'єктивного права.

Список використаних джерел

1. *Канзафарова, І. С.* Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст] : автореф. дис на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / І. С. Канзафарова. — К., 2007. — 36 с.
2. *Канзафарова, І. С.* Теорія цивільно-правової відповідальності [Текст] : [монограф.] / І. С. Канзафарова. — Одеса : Астропринт, 2006. — 264 с.
3. *Канзафарова, І. С.* Цивільно-правова відповідальність як охоронні зобов'язання [Текст] / І. С. Канзафарова // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Вип. 15. — К., 2004. — С. 239–244.

4. *Ківалова, Т. С.* Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти) [Текст] : [монограф.] / Т. С. Ківалова ; М-во освіти і науки України; Одеська нац. юрид. акад. — Одеса : Юридична література 2008. — 360 с.
5. *Ківалова, Т. С.* Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Т. С. Ківалова. — Одеса, 2008. — 40 с.
6. *Матвеев, Г. К.* Вина в советском гражданском праве [Текст] / Г. К. Матвеев. — К. : Изд-во Киевского ун-та, 1951. — 306 с.
7. *Матвеев, Г. К.* Вибране [Текст] / Г. К. Матвеев ; упоряд. В. І. Кисіль. — К. : Україна, 2008. — 600 с.
8. *Кузнецова, Н. С.* Гражданско-правовая ответственность: понятие, условия и механизм применения [Текст] / Н. С. Кузнецова // Альманах цивилистики : сборник статей. Вып. 3 / под ред. Р. А. Майданика. — К. : Алерта ; КНТ ; Центр учебной литературы, 2010. — С. 30–48.
9. *Приймак, В. Д.* Проблеми інституту цивільно-правової відповідальності у системі положень нового Цивільного кодексу України [Текст] / В. Д. Приймак // Методологія приватного права : зб. наук. пр. (за матеріалами наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р.) / редкол. : О. Д. Крупчан (голова) та ін. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — С. 287–295.
10. *Приймак, В. Д.* Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб [Текст] : [монограф.] / В. Д. Приймак. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 432 с.
11. *Приймак, В. Д.* Вина і добросовісність у цивільному праві (теорія, законодавство, судова практика) [Текст] / В. Д. Приймак. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 432 с.
12. *Ойгензихт, В. А.* Проблема риска в гражданском праве [Текст] / В. А. Ойгензихт. — Душанбе : Ирфон, 1972. — 590 с.
13. Аномалії в цивільному праві України [Текст] : [навч.-практ. посібн.] / відп. ред. Р. А. Майданик. — К. : Юстініан, 2007. — 912 с.
14. *Жуковская, О. Л.* Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности: некоторые аспекты проблемы [Текст] / О. Л. Жуковська. — К. : Либідь, 1994. — 200 с.
15. *Палиюк, В. П.* Возмещение морального (неимущественного) вреда [Текст] : [монограф.] / В. П. Палиюк. — [изд. 2-е, испр. и доп.]. — К. : Право, 2000. — 272 с.
16. *Фролов, М. М.* Відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Фролов Михайло Михайлович. — Х., 2006. — 196 арк.
17. *Синегубов, О. В.* Особливості цивільно-правового захисту прав на гідність, честь та ділову репутацію працівників міліції [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О. В. Синегубов. — Х., 2008. — 20 с.
18. *Присяжнюк, В. П.* Відповідальність за шкоду, що завдана працівникам правоохоронних органів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / В. П. Присяжнюк. — К., 2010. — 20 с.
19. *Боярський, О. О.* Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями чи бездіяльністю суду [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О. О. Боярський. — Одеса, 2008. — 19 с.
20. *Волков, О. А.* Зобов'язання відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності за цивільним законодавством України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О. А. Волков. — Одеса, 2008. — 20 с.
21. *Церковна, О. В.* Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О. В. Церковна. Одеса, 2008. — 20 с.
22. *Плачков, Д. Ф.* Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Д. Ф. Плачков. — Одеса, 2008. — 19 с.

23. *Ременяк, С. Я.* Відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами за цивільним законодавством України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / С. Я. Ременяк. — Одеса, 2007. — 19 с.
24. *Пендяга, Г. Л.* Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Г. Л. Пендяга. — Одеса, 2008. — 15 с.
25. *Безклубий, І.* Запрошення до наукової дискусії про правову відповідальність [Текст] / І. Безклубий // Про українське право : часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка / за ред. І. Безклубого. — К., 2010. — Чис. У. — С. 18–22.
26. *Плахотный, А. Ф.* Свобода и ответственность [Текст] / А. Ф. Плахотный. — Х. : Изд-во Харьковского ун-та, 1972. — 161 с.
27. *Самощенко, И. С.* Ответственность по советскому законодательству [Текст] / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. — М. : Юрид. лит., 1971. — 240 с.
28. *Явич, Л. С.* Право и социализм [Текст] / Л. С. Явич. — М. : Юрид. лит., 1982. — 174 с.
29. *Иоффе, О. С.* Вопросы теории права [Текст] / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. — М. : Госюриздат., 1961. — 380 с.
30. *Лейст, О. Е.* Санкция и ответственность по советскому праву [Текст] / О. Е. Лейст. — М. : Изд-во МГУ, 1981. — 142 с.
31. *Алексеев, С. С.* Проблемы теории права [Текст] : курс лекций в 2-х т. / С. С. Алексеев. — Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1972. — Т. 1. Основные вопросы общей теории социалистического права. — 396 с.
32. *Братусь, С. Н.* Юридическая ответственность и законность [Текст] / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1976. — 200 с.
33. *Тархов, В. А.* Ответственность по советскому гражданскому праву [Текст] / В. А. Тархов. — Саратов : Саратовский университет, 1973. — 456 с.
34. Теория государства и права [Текст] : учебн. для вузов по спец. "Юриспруденция" / ред. : В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. — [2-е изд., изм. и доп.]. — М. : НОРМА ; М. : ИНФРА-М, 2000. — XX, 595 с.
35. *Харитонов, Є. О.* Нарис и теорії цивілістики (поняття та концепти) [Текст] : [монограф.] / Є. О. Харитонов. — Одеса : Фенікс, 2008. — 464 с.
36. *Малеин, Н. С.* Правонарушение: понятие. Причины, ответственность [Текст] / Н. С. Малеин. — М. : Юрид. лит., 1985. — 193 с.
37. *Братусь, С. Н.* Юридическая ответственность и законность [Текст] / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1976. — 215 с.
38. *Шемшученко, Ю. С.* Відповідальність юридична [Текст] / Ю. С. Шемшученко // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юридична думка, 2007. — С. 105.

Надійшла до редакції 12.04.2012

Шишка Р. Б., Шишка А. Р. Гражданско-правовая ответственность и деликтное обязательство

Говорится о гражданско-правовой ответственности как сложном правовом явлении и результате взаимодействия материально-правового и процессуального права, а также о перерастании акцессорного обязательства, которое возникает вследствие нарушения договорного обязательства в гражданско-правовую ответственность. Определены основные этапы его перерастания.

Ключевые слова: *обязательство, акцессорное обязательство, деликвент, потерпевший, гражданско-правовая ответственность.*

Shyshka, R. B.; Shyshka, O. R. Civil Liability and Tort Liability

The article referred to: civil liability as a complex legal phenomena in the interaction of substantive and procedural law, transformation of accessory liability that arises from breach of contractual obligations in civil liability. Defined stages of its development into.

Key words: *commitment, accessory liability delikvent, victim, civil liability.*